Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)
Volume 12, Issue 8, July 2021: 14343 - 14346

Vivekananda's National Perspective

Dr. pravin Karnjkar

Shri saibaba blokprabodhan Arts college ,wadner

Ta-Hinganghat ,Dist- Wardha ,[Maharashtra]

Swami Vivekananda's national vision refers to the overall development of India, because of it he considered the common man is important. He was of the view that India cannot develop unless there is development of the common man. At the same time, it was considered necessary to have cultural self-esteem. He was adamant that progress is not possible by forgetting our culture. We cannot stand before the world with self-respect unless our education system is enabled, education is universal and science is accepted, at the same time, he seems to have articulated the need to deny social inequality. He says, considering women empowerment as essential for India, she seems to have taken a firm stand on gender equality and women's education. He not only presented religious ideas but also embraced national sentiments along with religion, the special thing about spirituality is that the common man should be developed in such a way that his self-development should be accompanied by nationalism. Vivekananda's period was the period of English rule, the country was being introduced to materialist thought. Vivekanandani himself had visited England, France and America to express his views on religion,our country needs education to become a united India. We should not forget our cultural heritage, our religion should not be forgotten, he said that there should be equality between men and women, there should be science-mindedness. Unless we enrich our appetite, we will not be able to keep up with the world. In order to eradicate ignorance and poverty, the power behind what he said the aim of education and science was to build a strong nation.

सामान्यमाणूसमहत्वपूर्ण :

विवेकानंदसर्वमान्यमाणूसहेमहत्वपूर्णवाटतहोताकारणभारतातअज्ञानवदारिद्रयादोनसमस्याहोत्या. भारतातीलशेकडानववदपेक्षाहीजास्तलोकयादोनसमस्यांनीग्रस्तहोतजोपर्यंतसर्वसामान्य माणूसयादोनजाचातूनमुक्तहोणारनाहीतोपर्यंतआपणआपलेराष्ट्रशिखरावरनेऊशकणारनाही. याचीजाणीवहोती. याचकारणानेत्यांनीइथलाप्रत्येकसामान्यमानवमहत्वपूर्णमानलेलादिसूनयेत.

पारंपरिकधर्मानेसर्वसामान्यमाणसालातुच्छलेखूनसर्वचप्रगतीचीद्वारेबंदकेलेलीहोती. पणजोपर्यंतत्यांनासर्वदरवाजेघडलेजाणारनाहीतोपर्यंतभारतसमृद्धीवप्रगतराष्टहीहोऊशकणारनाही. याचकारणाने विवेकांनदानी "ज्यादेशातीलसर्वमान्यजनतेतविद्या, समाजशक्तीवगैरेचीजितकीवाढहोतेतितक्याप्रमाणाततोदेशउन्नतहोतो. भारताच्याजोसत्यानाशझालात्याचेमूळकारणम्हणजेराजसत्ताआणिवर्णाभिमानयांच्या जोरावरदेशातीलसमस्तविद्याबिद्धीकाहीमूठभरलोकांमध्येदाबूनठेवणेहेचहोय."(१) येथेआपल्यालाविवेकानंदानीभारतातीलअधोगतीचीमीमांसाअभ्यासपूर्णरीतीनेकेलेलीदिसूनयेते.

भारतालाएकराष्ट्रम्हणूनजगाच्यानकाशावरउभेरहायचेअसेलतरसर्वसामान्यमाणसातशिक्षणाचाप्रचार, प्रसार, जातीजातीतभेदभावविरहितसमाजव्यवस्थानिर्माणकरणारतरत्यांनीभरदिलेलादिसूनयेतो. भारतातीलदारिद्यावरबोट ठेवतांनातेम्हणतात. "लक्षातअसूद्याकीआपलादेशहागरीबाच्याझोपडीतचराहतआहे. होयत्यांच्यासाठी

कुणीचकाहीकेलेनाही." (२)भारतातदारिद्याचप्रमाणमोठेहोतेदरिद्रीनारायणाचीसेवाम्हणजेईशवरसेवा, हाचविचारत्यांनीमांडलेला दिसूनयेतो. जोपर्यंतयेथीलगरीबमाणूसमुख्यप्रवाहातयेतनाही. तोस्वयंपूर्णहोतनाही. त्याचासर्वगरजा पूर्णहोतनाही. अज्ञानाच्याअंधकारातूनतोज्ञानाच्याप्रकाशातयेतनाहीतोपर्यंतएकसशक्तराष्ट्रम्हणूनआपणपुढेयेऊशकणारनाही. याचीजाणीवत्यांनाहोती. विवेकांनदानीकाश्मीरपासूनकन्याकुमारीपर्यंतप्रवासकेलाहोतासर्वसामान्यमाणसातवावरले होते. त्यामुळेत्यांनतरभारतीयांचीनाळकळलेलीहोतीयातूनचत्यांचेविचारप्रकटदिसूनयेतात.

सांस्कृतिकस्वाभिमान :-

भारतीयांचेसांस्कृतिकजीवनपरिपूर्णवविभिन्नजीवनमूल्यांचीसमृद्धीआहेयावरभारतीयांचाजोपर्यंतविश्वासबसत नाहीआणिसांस्कृतिकजीवनातीलचेतन्यवादीबाबीजोपर्यंततेस्वीकारीतनाहीत.
तोपर्यंतराष्ट्रीयभावनापूर्णपणेविकसितहोणेनाही. एकराष्ट्रीयभावनानिर्माणहोणारनाहीहेविवेकांनदानीओळखलेहोतो.

केवळपाश्च्यात्यांचेअनुकरणकेल्यानेआपणमोठेहोऊशकणारनाहीमोठेहोण्यासाठीआपल्यालाआपल्याचराष्ट्री यसांस्कृतिकमूल्येस्वीकारावीलागेलत्याबाबतआपल्यालाआपल्यास्वाभिमाननिर्माणकरावालागेलत्याशिवायकाहीहीशक्य नाहीहेसांगतांनाविवेकानंदम्हणतात,
"आपणकाहीपाश्च्यात्यहोऊशकणारनाहीम्हणूनपाश्च्यातांचीअनुकरणकरणेव्यर्थआहे. समजातुम्हीत्याचेअनुकरणकेलेतरत्याचक्षणीतुमचामृत्यूओढवेलआणितुमचाप्राणनिघूनजाईल." (३) असेम्हणण्याचेकारणम्हणजेभारतीयांनीपाश्च्यात्यांनाअनुकरणकेल्यासत्याचमूळराष्ट्रीयसांस्कृतिकजीवननाहीसेहोईलअ सेत्यांनाम्हणायचादिसतेमृत्यूहोणंयाचाअर्थशारीरिकमृत्यूनाहीतरधर्म, संस्कृती, भाषापर्यायानेसम्पूर्णराष्ट्राचामृत्यूयाव्यापकअर्थानेस्वामीविवेकांनदनीहेविधानकेलेआहे.

आपल्यासांस्कृतिकजीवनातअनेकदोषआहेतयाचीकल्पनाविवेकानंदांनाहोतीतथापिहेदोषदूरसारूनआपल्या लात्यातीलगुणतेवढेघ्यायचेआहेत. हाविचारत्यांनीमांडलेलादिसूनयेतो. याबाबतइशारादेतांनात्यांनीम्हटलेकि, "जडालाचसर्वस्वमानणाऱ्यापाश्चात्यसभेच्यामागेधावलोतरतीनपिढ्यातचतुम्हीनष्टहोऊनजल." (४) याचकर्णानेत्यांनीभौतिकवादीविचारांचास्वीकारकरणाऱ्यापाश्चात्यापेक्षाआत्मिकविचारमांडणाऱ्यावभोगऐवजीत्यागावरभ रदेणाऱ्याभारतीयजीवनपद्धतीवरआधारितआचारविचारांच्यास्वीकारकरण्याससांगितलेलेदिसूनयेते.

शिक्षण व्यवस्था सक्षम करणे :

माणूस घडविण्यात शिक्षण व्यवस्था महत्वपूर्ण आहे याची जाणीव विवेकानंदांना होती याच कारणाने विवेकांनदानी राष्ट्रनिर्मितीसाठी शिक्षण व्यवस्था अधिक व्यापक करण्यावर भर दिलेला दिसतो. त्यांना तत्कालीन इंग्रजी शिक्षण व्यवस्थेबाबत आपले प्रतिकूल मतच व्यक्त केले आहे.

याबाबत बोलतांना विवेकानंद म्हणतात "सध्याची शिक्षणपद्धती तर केवळ दोषनिच भरलेला आहे विश्वविद्यालय म्हणजे काय? तर मोठे कारकून निर्माण करणारे एक उत्तम यंत्र" (५) असे सांगून त्यांनी त्यावेळेच्या विद्यापीठेला शिक्षणावर कोरडे ओढलेले दिसतात. कारण या पद्धतीच्या शिक्षणामुळे राष्ट्रीय स्वाभिमान निर्माण होत नाही. विध्यार्थी पायावर उभा राहू शकत नाही. जीवनाच्या संभ्रमात तो विजय मिळवू शकत नाही. त्यामुळे हे शिक्षण भारताला व भारतीय व्यक्तीला अयोग्य आहे. असे त्याचे मत होत.

याच बाबत विवेकानंद आवश्यक एका ठिकाणी म्हणता कि, "जे शिक्षण तुम्ही आज शाळा कॉलेजमधून घेता, त्यामुळे तुमचीअजीर्णाचा रोग्याची जातच जणू तयार हात आहे. किल्ली दिलेल्या एखादया यंत्रासारखे तुम्ही राबता जन्माला आले आणि मरून गेले या विधानाचे तुम्ही जणू मूर्तिमंत उदाहरण आहेत. (६) येथेही त्यांनी विद्यापीठीय शिक्षणामुळे मनुष्याची मानसिकता यंत्रवतझाल्याचे म्हटले आहे. इंग्रजांना कारकुनी शिक्षण द्यायचे होते. त्याच अनुषंगाने त्यांनी आपली शिक्षण व्यवस्थ उभी केलेली होती परंतु या शिक्षणामुळे मनुष्याला जीवनतपणाचा ऱ्हास झालेला होता यावर विवेकानंद म्हणतात आम्हाला राष्ट्रनिर्मितीसाठी असे शिक्षण नको आहे. आम्हाला जे शिक्षण हवे आहे ते कसे असावे हे सांगताना त्यांना पुढील प्रमाणे आपले विचार मांडले आहेत.

भारतीयांना जर जगाच्या या संग्रामात टिकून राहायचे असेल तर ज्यातून मनुष्याचा सर्जनशीलतेचा विकास होईल असेच शिक्षणघ्यायला पाहिजे यावर विवेकांनदच भर होता. शिक्षण म्हणजे काय हे सांगतांना ते म्हणतात "शिक्षण कशाला म्हणायचे? पुस्तके वाचण्याचा? नाही, निरनिराळया प्रकारचे ज्ञान मिळ्वण्याला? नाही, ज्या

शिक्षणाक्षरे इच्छाशक्तीचा प्रवाह आणि अभिव्यक्ती हि आपल्या स्वतःच्या ताब्यात येतात. आणि फलद्रूपहोतात त्यालाच शिक्षण म्हणावे." (७) अशा प्रकारे विवेकांनदानी शिक्षणाबाबत विचार मांडले आहे. केवळ वाचन करणे, केवळ माहिती मिळविणे त्यांना अपेक्षित नाही तर मनुष्याला त्यांच्या मानसिक क्षमता बौद्धिक क्षमता आत्मिक शक्तीचा परिचय व्हावा आणि त्यातून लोकहिताची भावना निर्माण होत असेल तर शिक्षण मनुष्याची जडण घडण करू शकते. एक सशक्त राष्ट्र निर्माण करू शकते. राष्ट्राला प्रगती पथावर नेऊ शकते. राष्ट्रीय हिट साध्य करू शकते. राष्ट्राची सुरक्षितता आणि संपन्नता याच कारणाने त्यांनी शिक्षणावर कठोर विचार मांडत तत्कालीन शिक्षण व्यवस्था कशी कुचकामी आहे हे सांगितले होते.

विवेकाधिष्ठित विज्ञाननिष्ठा :-

जगात वैज्ञानिक दृष्टिकोनामुळे बदल होत आहे. हा बदल जर भौतिकवादी असला तरी बदलत्या जगात आपल्याला टिकून राहायचे असेल तर विज्ञाननिष्ठ आपल्याला स्वीकारावी लागेल. त्यासाठी अनेक नवीन शास्त्रे शिकायची आपली तयारी पाहिजे नवीन पिढी विज्ञान व अध्यात्माच्या पायावर उभी राहायला पाहिजे तेव्हाच भारत हे राष्ट्र विश्वाच्या समोर खम्बिरपणे उभे राहू शकेल असा विवेकानंदांचा वाटत होते याच कारणाने त्यांनी विज्ञाननिष्ठा स्वीकारलेली दिसून येते.

आपल्या अनेक व्याख्यानात त्यांनी पाश्चात्य व पौर्वात्य यांची तुलना करून भौतिकवादी जीवनाची अपेक्षा न करता आपल्याला आपल्या धर्मजीवनावर आधारित भारतीय मनुष्य निर्माण करण्याचा विचार त्यांनी बोलून दाखविलेला आहे. याबाबतीत त्याला अंधानुकरण टाळण्याचाही सल्ला आहेच. याबाबत ते म्हणतात."भौतिक शास्त्रे म्हणजे संपूर्ण तथा इंद्रियाजन्य ज्ञानावर आणि केवळ इंद्रियजन्य ज्ञानावरच आधारलेली ज्ञानाची कोणतीही प्रणाली शास्त्र ठरणार नाही." (८) यावरूनही विवेकांनदानी विवेकाधिष्ठित विज्ञाननिष्ठा स्वीकारलेली दिसून येते.

असे करण्याचेही त्यांना पाश्चात्यांच्या अध:करणापासूनभारतीयांनासावधकरण्याचा व आपले स्वत्व न विसरण्याचा हेतू दिसतो.

सामाजिक विषमतेला नकार:

आपल्या देशात एकात्मता निर्माण होण्यास सामाजिक विषमता अडथळा आहे हे विवेकानंद ओळखत होते. याच करणारे सामाजिक व्यस्थेत कोणत्या प्रकारे माणसामाणसात भेदभाव असू नये असे विचार त्यांनी मांडलेले दिसतात. भारतीयांची मानसिकता हे जुनाट आहे. हे ओळखूनच त्यांनी त्यात बदलाची आवश्यकता प्रतिपादन केलेली दिसून येते.

परंपरागत वर्णाश्रम पद्धतीवर आधारित विषमतावादी विचारही त्यांनी नाकारला होता. ब्राम्हण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र या व्यवस्था बाबत बोलतांना विवेकांनदानी म्हटले आहे. कि, "ब्राम्हणाचा मुलगा हा नेहमी ब्राम्हण असतोच असे नाही. अर्थात तो ब्राम्हण असण्याची शक्यता असते. हि गोष्ट निराळी पण म्हणून तो असतोच असे नाही जातीने ब्राम्हण असले आणि ब्राम्हण्याचे गुण अंगी असणे या अगदी भिन्न गोष्टी आहेत." (९) यावरून विवेकांनदन अभिप्रेत वर्णव्यवस्था जन्मावर आधारित नसून कर्मावर आधारित होती असे म्हणता येते.

आपल्या देशात जर राष्ट्रीय एकात्मतेच्या सूत्रात गुंफायचे असेल तर आणि आधुनिक व्हायचा असेल तर आपल्याला सामाजिक विषमता टाकून द्यायला पाहिजे जो पर्यंत हा सामाजिक भेद भाव नाहीसा होत नाही तो पर्यंत आपण राष्ट्रीय वृत्तीचा विकास घडवू शकणार नाही असेच त्यांनी मांडलेले दिसतात.

स्त्री सक्षमीकरण :

विवेकानंदानी "भगिनी निवेदिता" यांनी सुरु केलेल्या शाळेचं उदघाटन केले होते. कोणत्याही राष्ट्रात अर्धी लोकसंख्या हि स्त्रियांची असते. जर एखादे राष्ट्र स्त्रियांप्रती अनुदार दृष्टिकोन ठेवत असेल तर ते राष्ट्र शरीराने अर्धा पंगू झाले असेच समजावे या आशयाचे विचार विवेकांनदानी मांडलेले दिसतात.

भारताला जगाच्या समोर उभे राहायचं आहे सर्वच जुनाट कल्पना टाकून आपल्या सांस्कृतिक जीवनातील चैतन्यदायक विचारांचा स्वीकार करीत नवविचार आचरणात आकारायचा आहे तेव्हा स्त्रियांप्रती अनुदार दृष्टीचा त्याग करणे आवश्यक आहे हे त्यांनी ओळखले होते. या "स्त्रिया शिकूनसवरून जर उन्नत झल्या तरच ना तुमच्या मुलाबाळांकरवी देशाचे मुख उज्जव होणार? तरच ना देशात विद्या, ज्ञान शक्ती, भक्ती वगैरेची जागृती होणार" (१०) येथे हि विवेकानंद स्त्रियांना जर सक्षम करायचे असेल तर त्याच्या शिक्षणाचा प्रसार होणे आवश्यक आहे हा विचार मांडलेली दिसून येतो स्त्रियांना योग्य सन्मान देऊनच सारे देश उन्नत झाले आहेत. ज्या देशात,ज्या जातीत स्त्रियांचा योग्य सन्मान होत नाही तो देश, ती जात कधीही उंणतावस्थेत पोहचू शकली नाही" यावरूनही आपल्याला

विवेकानंदाना स्त्रियांबाबत त्याच्या शिक्षण आणि सामाजिक समानतेच्या दर्जा बाबत कधीही कल्पना होता हे लक्षात येते.

सशक्त व स्वयंपूर्ण राष्ट्र बनविण्यासाठी भारतात स्त्री पुरुष समानता व स्त्री सक्षमीकरण आवश्यक आहे हा विचार त्यांनीत्यावेळी मांडला होता यावरून कर दृष्टिकोन व्यक्त होतो.

विशेष :

१) विवेकांनदच्या विचारातून त्यांची राष्ट्रीय दूरदृष्टी दिसते.

२) स्त्री-पुरुष समता व स्त्री सक्षमीकरणाचाविचार त्यांनी मांडलेला दिसून येतो.

३) सामाजिक जीवनात जोपर्यँतविषमता नष्ठ होत नाही तो पर्यंत राष्ट्रीय जीवन सक्षमबनू शकत नाही हा विचार त्यांनी मांडला.

४) शिक्षण जो पर्यंत सर्व सामान्यापर्यंत पोहचत नाही तोपर्यंत आपला राष्ट्रीय विकास होऊ शकत नाही. हा विचार त्यांनी मांडला.

५) सांस्कृतिक जीवनाचा आणि राष्ट्रीय एकात्म विकास यांची गुंफण विवेकांनदानी केलेली आहे.

६) विज्ञाननिष्ठ पद्दती व तिचा पाय धर्म यावर आधारित राष्ट्रीयता त्यांना निर्माण करायची होती.

संदर्भ ग्रंथ सूची:

१) भारत आणि त्याच्या पुढील समस्या – स्वामी विवेकानंद

रामकृष्णमठ प्रकाशन नागपूर. २०११पृ. ६१

२) माझा भारत अमरभारत- स्वामी विवेकानंद

रामकृष्णमठ प्रकाशन नागपूर. २०१४पृ. २५

३) भारत आणि त्याच्या पुढील समस्या – स्वामी विवेकानंद

रामकृष्णमठ प्रकाशन नागपूर. २०११पृ. ८८

४) उनि – ९१

५) उनि – ४२

६) उनि – ४३

७) उनि – ४३

८) एकविसावे शतक आणिस्वामी विवेकानंद- श्रीपाद कोठे

म्यजिस्टीक पब्लिशिंग हाऊस , मुंबई, पहिली आवृत्ती २०१७ पृ २८६

९) भारत आणि त्याच्या पुढील समस्या – स्वामी विवेकानंद

रामकृष्णमठ प्रकाशन नागपूर. २०११पृ. ६७

१०) आधुनिक भारताचे प्रेषित – स्वामी विवेकानंद– गौतम घोष

मेहता पब्लिशिंग हाउस पुणे. पुनर्मुद्रण २०१३, पृ. १८३

११) भारत आणि त्याच्या पुढील समस्या – स्वामी विवेकानंद

रामकृष्णमठ प्रकाशन नागपूर. २०११पृ. ८३